

PARTIZANSKA AKCIJA (17. RUJNA 1942) U POŠTI JELSA KAO ZNAČAJNA NOVČANA DOPUNA ZA NO FOND¹

Poslije uspješne partizanske ekonomske akcije 20. srpnja 1942. u Vrboskoj (iz tvornice sardina oduzeto je 24 hkt ulja, 36 kvintala sardina 25 kg kože, 3 petromaks-ferala; a iz mjesne pošte 1 lovačka puška), već sutradan 21. srpnja 1942. u predjelu sela Vrbanj osnovana je Hvarska dobrovoljačka partizanska četa »Matij Ivanić«, čiji je komandir bio Vinko Belić-Grandić, a politički komesar Ante Vojković. Jedna desetina drugog voda ove čete, predvođena komandirskom vodom Josipom Dulčić-Sibetom, upadom 31. srpnja u općinsku upravu i porezni ured u Starome Gradu ostvarila je planirani cilj zapljene tehnike (tri pisača stroja, te pribor) i novca (180.000 kuna), te manje količine založenog zlata. Ubrzo, 8. kolovoza, a u akciji razoružavanja, posada starogradske oružničke postaje, sastav navedenog voda, zaplijenio je kvalitetno naoružanje (11 pušaka, 7 pištolja i 1.500 metaka) i nešto vojne opreme.

Kombiniranjem ekonomskih i borbenih akcija, a suglasno smjernicama KK KPH za otok Hvar, borci čete rastrajavali su uredski i oružnički sustav vlasti NDH na otoku, uznemiravali okupacione posade talijanskih garnizona, poticali priliv novih dobrovoljaca i osiguravali njihovo upućivanje u partizanske jedinice na kopnu, te rješavali problem opskrbe i naoružavanja sastava čete. Uz, također, pružanje doprinosa za uvećavanje NO fonda, koji je svoju materijalnu i financijsku osnovu crpio iz dobrovoljne pomoći stanovništva i razrezanog nameta trgovcima i bogatijim obiteljima.

U predjelu »Rašnik« kod Vrbanja, na konferenciji delegata općinskih, mjesnih i seoskih NO odbora, dana 15. kolovoza osnovan je Kotarski NO odbor za otok Hvar. Osim drugih, tada su donijeti i zaključci za: usmjeravanje težačko-vinogradarskih gospodarstava radi prevladavanja izrazitih nestašica prehrambenih proizvoda; reguliranje otkupa vina (prvenstveno od siromašnijih obitelji); uvećanje sredstava NO fonda (2% od uroda grožđa, odn. dobivenog vina) zbog sveukupnih potreba NOP-a i upućivanje pomoći biokovskim partizanima. Stanovništvo je već trpjelo oskudice u svemu, te se očekivala još teža situacija u jesen i preko zime. Okolnost da je u konobama još preostalo dosta prošlogodišnjeg vina, a da se nova berba očekivala, bila je od malenoga značenja za temeljitije poboljšavanje prehrane obitelji težaka, a s time u vezi i ostalih stanovnika u obalnim naseljima.

No, neprilike su se nadovezivale. Pod izgovorom pomoći vlastima NDH, a uzimajući kao povod opisane partizanske aktivnosti u Vrboškoj i u Starome Gradu i saznanje da je većina stanovnika privržena NOP-u, Talijani su 10. kolovoza 1942. u starigradskoj i u drugim lukama iskrcali svoju kaznenu ekspediciju od oko tisuću vojnika i pripadnika fašističkih odreda. Desetak dana ekspedicioni odredi »pročešljavali« su teren. i sprovodili svoje kazneno-terorističke mjere po otoku. Usprkos svemu, nisu uspjeli zarobiti nijednog partizana, a niti pohapsiti istaknutije članove kotarskih, općinskih i nižih rukovodstava NOP-a.

Do konca kolovoza, kada su ekspedicioni sastavi napustili otok, rukovodstva NOP-a su pojačanim ilegalnim aktivnostima i protufašističkom propagandom zadobila još snažniji utjecaj među stanovništvom sela i naselja-luka. Da bi se taj proces neprekidno pospješivao, već od početka rujna pripadnici čete »Matij Ivanić«, a uz pripomoć aktivista-ilegalaca, pojačali su svoje aktivnosti: 1. rujna Vinko Belić na putu između Jelse i Svirača presreo je 2 rizničara (financa) i oduzeo im službenih 22.204 kune; 3. rujna pitovska udarna grupa (Dušan Mileta, Sibe Kvesić, i Miljenko Radonić) na istome putu zaustavila je i demolirala jedan putnički automobil, s kojim su se često prevozili talijanski oficiri; u međuvremenu, jelšanska udarna grupa upala je u (financijsku) postaju i oduzela 2 pisaača stroja, s time vezane potrepštine, te i manju sumu pohranjenog novca. Ove i druge akcije, propagandnog i manifestacionog karaktera, povoljno su odjeknule među stanovništvom, a vlasti NDH i Talijani poduzeli su svestraniji nadzor, povećavanje stražarskih mjesta, te stalnija patroliranja u garnizonima i njihovoj neposrednoj okolini.

Međutim, kotarsko rukovodstvo NOP-a planiralo je jednu spektakularniju akciju usred neprijateljevog garnizona, a sa ciljem što znatnijeg uvećanja novčanih sredstava za NO fond. Naime, veletrgovci vinom, pripremajući se da zadrže povjerenje težaka uoči nove berbe, tražili su bili od kreditora zamašnije sume novca. Te sume oni su ranije dobivali preko poštanskih ureda. Tada, jelšanski veletrgovci gotovo su prekupljivali oko 3/4 cjelokupne otočke proizvodnje vina, pa su dužnicima i novim isporučiocima obećavali isplatu, odnosno i predujam. Većina jelšanskih veletrgovaca vinom davala je priloge za »Narodnu pomoć« odn. po tom NO fond, a posredovala je i u realiziranju raznovrsnih nabavki, posebno kada su se brodovi vraćali iz većih priobalnih luka, nakon što su isporučili pošiljke vina do odredišta. U Jelsi, NOP je inicijativama brojnih aktivista (iz: partijske ćelije; 3 skojevski aktivista; općinskog i mjesnog NO odbora; odbora AFŽ-a; nekoliko odbora USAOH-a; više simpatizerskih grupa) poticao protifašističko raspoloženje rodoljubivog stanovništva u takvoj mjeri da je relativno snažan neprijatelj garnizonski stroj (jedna talijanska četa i karabinijerska postaja; oružnička postaja; nadzornički ured NDH) bio nemoćan u pogledu nastojanja da suzbije razmah pasivnog i aktivnog narodnog otpora. Aktivisti i simpatizeri NOP-a tajno i javno djelovali su, suglasno okolnostima, u općinskoj upravi, mjesnoj školi, pošti, lučkoj kapetaniji. pa čak su neki iz oružničke postaje bili povezani s istaknutijim mjesnim komunistima (npr. narednik Frano Čović).

Poslije osnivanja Kotarskog NO odbora prikupljena novčana sredstva na dobrovoljnoj osnovi, kao i ona pribavljena ekonomskim akcijama, bila su nedovoljna i za podmirivanje najminimalnijih potreba. Ni dobro stojeće obitelji, pa ni veletrgovačke, nisu raspolagale većim novčanim iznosima. U okolnostima kada su i bogatiji slojevi ispoljavali protufašističku usmjerenost, te za dalji razvitak oružane borbe davali dobrovoljne doprinose, smatralo se da je nepotrebno vršiti prisilno oduzimanje novca izravno od veletrgovaca vinom, jer su njima na ruke isplaćene sume, preko poštanskog ureda, u stvari bile namijenjene za revalorizaciju ugovorenih količina vina i rakije od težaka-proizvođača. Stoga, Kotarski komitet KPH za otok Hvar prihvatio je prijedlog svog člana Vinka Belića (rodom iz Jelse), tada komandira čete »Matij Ivanić«, da on sa jelšanskom partijskom jedinicom planira i munjevitom akcijom iz mjesnog poštanskog ureda preuzme veće količine novca namijenjene veletrgovcima i to odmah kad novac pristigne, odnosno prije nego o tome veletrgovci budu zvanično obznanjeni. Na taj način bio bi oduzet »državni «novac, pa bi veletrgovci naknadno bili oštećeni, a od tog obeštećenja dogovoreni doprinos išao bi opet u korist NO fonda.

Pretpostavke bile su, a prema izjavama veletrgovaca i dojavama iz mjesne pošte o narudžbama da će veći novčani iznosi, vjerojatno, pristići oko polovine rujna. Brod-veza (»Uspomena«, odn. i »Labud«) tzv. »pruga«, iz Makarske je svakog radnog dana pristizao u oko 16.30 sati u jelšansku luku, pa bi pošiljke (pismovne, paketske i novčane) s rive kolicima prevažene oko 80 m do »slatine«, odakle su prenešene na prvi kat zgrade, gdje se nalazio poštanski ured. Na brodu-vezi nalazila se oružana pratnja, na rivi i po mjestu patrolirali su Talijani i oružnici, a ispred zgrade s poštanskim uredom, po pristizanju »pruge«, okupljali su se mještani i brojni Talijani očekujući pismošu (»pošćera«) i podjelu pošte. Naime, brojni talijanski vojnici primali su pisma i preko poštanskog ureda, pored redovnog vojnog postupka. Poslije 19.00 sati poštanski ured bio bi zatvoren, pa noću prepad nije dolazio u obzir, a ujutro slijedećeg dana po prispjeću novčane pošiljke, obznanjeni komitetni pristizali bi odmah po otvaranju ureda radi preuzimanja svojih iznosa. Znači, za uspješan prepad bila je neophodna ne samo dobra organizacija, već i izuzetna hrabrost i vještina izvršilaca.

Vinko Belić i njegovi drugovi bili su sigurni da će svi izravno i posredno angažirani za planiranu akciju izvršiti svoje zadatke. Skojevac Grgo Peronja, koji je 1940—41. oko godinu i po dana prakticirao u pošti Sućuraj (pripravnički ispit položio je početkom ožujka 1941. u Makarskoj, a kasnije u rodnoj Jelsi »čekao« negdje poziv za rasporedno zaposlenje), za planirani partizanski prepad bio je predviđen i djelovao je kao osnovna veza i pomoć u izvršenju zadatka.²

Poštanski linijski nadzornik (»gvardapala«) Stipica Barbarić je kružeći terenom, ranije i tada partizanima i rukovodstvima davao, a priključkom svog službenog telefona na linije PTT trase, mnoga korisna obavještenja. Upravitelj poštanskog ureda bio je Živko Buj, njegov zamjenik Niko Machiedo, a »pošćer« Nikola-Niko Milevčić — svi tada zrelije dobi, stoga o planiranom prepadu neupoznati, iako su svesrdno doprinosili u raznovrsnim drugim aktivnostima usmjeravanim od rukovodstva NOP-a. Praktikant i zadužen od šefa za centralno-telefonski

promet i pomoć u administrativnim i novčanim poslovima bio je Ivica (Veseljko) Huljić, član skojevskog aktiva, koji je sve važnije pojednosti, pa i one o narudžbi i točnom vremenu prispjeća očekivanih novčanih suma, pripočavao svom prijatelju Mati Sarjanoviću—»Liri«, tada i ilegalnom kuriru za potrebe čete »Matij Ivanić«. Izravnije, o prepadu su bili upoznati i potpomagali ostvarenje: Toni Palaversić, Ivo Splivalo, Toni Sarjanović-Bilac, te i samo još 2—3 partijca-ilegalca. Naime, u slučaju uspjeha ili neuspjeha, bilo je najsvrsishodnije da neprijateljeve protumjere budu koliko god je to moguće čim neefikasnije u pogledu traženja planera, izvršioca i sudionika akcije.

Razmatrajući sve to, komandir Vinko Belić odlučio je da se akcija, uz mjere osiguranja koje su pripremali naprijed navedeni izravno upoznati, izvede munjevitim prepadom u poštanski ured baš na dan pristizanja novca i to 1—2 sata poslije pristajanja »pruge« uz jelšansku rivu. To jest onda, kada »pošćer« obično na rivi ili »pjaceti« raspodjeljuje pristiglu poštu. Naime, u uredu bi tada ostajali samo šef i praktikant. Do tada ispred zgrade ureda nije postojala straža, a ni oružnici ni Talijani nisu smatrali da je baš potrebno češće kontrolirati tko i zašto ulazi u poštu, odnosno i u stanove u istoj zgradi.

Izravnu obavijest da će 17. rujna »prugom« pristići novac, a što je brzojavno bilo dojavljeno istog dana ujutro, već spomenutim redosljedom (Veseljko-Mate Lira nadređena mu veza), u partizanski logor (tada u predjelu Ježev dolac kod Pitava) prenio je Grgo Peronja osobno komandiru čete Vinku Beliću. On je donosioca obavijesti uputio da se odmah, zajedno s njima, vrati u Jelsu, sa preciziranim mu zadatkom.

Poznavajući sve okolnosti, komandir je odlučio da on osobno, uz pratnju Bepice Palaversića, odlučnog i u svakom pogledu spremnog i pouzdanog borca, akciju izvrši, uz pretpostavku osiguranja u Jelsi, zaduženih od partijskog rukovodstva. Vinko i Bepica, pištoljima za pojasom i po ručnom bombom u jednom džepu od hlača, a u drugom sa partizanskom kapom (»troroga«, sa petokrakom zvijezdom), hitajući ubrzo su stranputicom izbili ispred jelšanske crkve, nešto prije 18.30 sati 17. rujna. Kalemom uz »slatinu« pristigli su na »pjacetu« odn. pred portun zgrade s poštanskim uredom. Onaj tko je eventualno, do tada u Jelsi primjetio, sumještane Vinka i Bepicu, već znane partizane, mogao je samo naslućivati da se radi o nečemu, o čemu će »brujati« po otoku.

Ušavši u portun, Vinko i Bepica namjestili su partizanske kape na glave, izvukli pištolje i stepenicama izbili na prvi kat. Zatim su oni kroz glavna vrata i predsoblje-čekaonicu, otvorivši naglo uredska vrata, pištoljima »na gotovs« i »trorogama« na glavi, upali u ured povikom »Smrt fašizmu«, iznenadivši šefa Živka i praktikanta Veseljka. Posljednji je brzo odgovorio »Sloboda narodu« i nasmijao se zbog radosti što vidi već čuvene sumještane, no sada prvi put sa »trorogom« i uperenim pištoljima. Po uputi, odmah je pristupio zatvaranju prozorskih škura, slušajući ujedno Vinkovo »Gdje su novci!« Zatim, prišao je do kase uz koju su bile prikrivene dvije plombirane poštanske vreće, pridigao ih je i po jednu uručio Vinku odn. i Bepici, znajući da se u obe vreće ukupno nalazi 2,210.000 kuna. Prihvaćajući »teret«, Vinko je uzviknuo: »Šta ste vidjeli — niste vidjeli, šta ste čuli — niste čuli«. Na to je praktikant od-

govorio: »Grem (idem) i ja s vama!« No, Vinko je samo oštro presjekao: »Ne možeš, ostaćeš i znaš šta sam rekao!« Partizani su nestali i sve je u uredu završeno za nekoliko minuta.

S »poštanskim teretom«, Vinko i Bepica napustili su ured i kroz čekaonicu usmjerili se da siđu s kata. Upravo tada, u čekaonicu ureda namjeravao je ući Vice Batoš, jedan od jelšanskih veletrgovaca vinom (do tada već aktivniji simpatizer i pomagač NOP-a), sa željom da u uredu upita da li je i za njega pristigao najavljeni novac. Ugledavši sumještane, partizane Vinka i Bepicu, veoma iznenađen brzo se pribrao i pozdravio ih je. Vinko mu je objasnio da će oni otići kat više, te zastali na stepenišni predulaz u stan umirovljenika Garčine i kroz pritvorene škure osmatrali »pjacetu«. On, pak, neka siđe i prođe kroz »pjacetu«, pa: ako zgradi pošte prilazi neka od patrola ili naoružanih pojedinaca (od Talijana, oružnika, ili financa) Vice da ne skida šešir s glave; ako, pak, naoružani ne prilaze, ili nisu u blizini, neka skinutim šeširom zamahne udesno (znači, najpogodnije je krenuti uz »slatinu«, odn. izvor žive vode, i dalje kaletom prema crkvi i predjelu »Libora«, (odnosno ulijevo, znači, da se krene kaletom prema ribarnici, te potom prema »Libori«).

Na Vicetov znak »udesno«, Vinko i Bepica su pištolje i »troroge« spremili, »poštanski teret« prebacili preko ramena, izašli kroz portun (izlazna vrata, glavna), saopćili Grgi Peronji »razlaz« te staloženo i mirno krećući se naprijed uz »slatinu«, normalno stigli do placca ispred crkve, te »potokom« i stranputicom, potom, neometano prispjeli u partizanski logor. Naravno, bili su svi sretni uspješno izvršenom akcijom, odnosno sadržajem poštanskih vreća (u jednoj milijun, a u drugoj milijun i dvjestotine i deset tisuća kuna).

Prepad poznatih lica sa »trorogama« i uperenim pištoljima, brzina nestanka novca, očekivana odgovornost i posljedice za obitelj sa troje djece u nedorasloj dobi, izazvali su trenutni šok za šefa Živka. On je kao pokošen pao, a praktikant mu je tek po odlasku partizana pokušavao da pomogne. Uto, je u čekaonicu banuo Vice Batoš i kazavši da se nikom ništa ne javlja najmanje za 10—15 minuta, nestao je. Uzaludno pokušavajući da pomogne šefu, praktikant je nakon petnaestak minuta (nitko nije u ured dolazio, a što je bilo »čudnovato«) telefonski nazvao oružničku postaju. Naredniku Mati Baliću ispresijecano je objasnio događaj, našto mu je narednik kazao da to javi Talijanima, ne spominjući nipošto da mu je bilo šta govorio o prepadu. Praktikantu je bilo već jasno šta će ga snaći, ali bježati se nije smjelo. Pozvavši telefonom talijansku kasarnu, komandantu je nekoliko puta ponovio talijansko-hrvatskom mješavinom: »Venite presto, partizani in posta. Ukrali molti bezzi. Aiuto. Šef molto malato!« Komandant je shvatio da se radi o partizanskom prepadu. Jer, odmah se čula pucnjava i za 2—3 minuta gotovo vod Talijana, s puškama i bajunetama »na gotovs« upao je u poštu gdje im je nedorasli praktikant morao uzdignutih ruku uvis objašnjavati o »ribelima« i moliti ih da pomognu bolesnome upravitelju.

Po jedna desetina talijanskih bersaljera uz nekolicinu financa, gurala je praktikanta odn. praktično vukla šefa prema kasarni, no uvjetovalo se da je bolesnika nemoguće ispitivati. Intervencijom više lica, a posebno obitelji apotekara (žena mu je bila rođaka talijanskog koman-

danta otoka), inače izdašnih pomagača NOP-a u lijekovima i drugom, šef Živko je sutradan brodom prevezen i odmah smješten u splitsku bolnicu (svojoj obitelji, sa težim posljedicama po zdravlje, vratio se tek poslije nekoliko poratnih godina) — a do tada i kasnije bezuspješni su bili svi talijanski pokušaji da od njega saznaju išta o izvršiocima prepada. U kasarni podvrgnut brutalnom cjelonoćnom isljeđivanju, a pretpostavljajući da je stanje šefovog zdravlja najkritičnije, praktikant je dao i ostajao na osnovnoj izjavi: prepadom dvojice biokovskih partizana (prema narječju i izgovoru; a pod pretpostavkom da su stigli »prugom« ili na drugi način, uz saznanje o prispjeću novca u jelšansku poštu) sa »trorogama« i uperenim pištoljima, kada je šef momentalno pao onesviješćen, ništa nije bilo moguće uraditi da se spriječi »nestanak« novca; pri zatvaranju šкура, iz bojazni za život steglo se grlo i povik vapaja za pomoć nemoguće je bilo istisnuti i nekom odraslijem muškarcu; zbog ukazivanja prve pomoći šefu proteklo je nekoliko minuta do obavještenja upućenog u kasarnu; mitko od trećih lica, za prepada pa sve do dolaska talijanskih vojnika, nije dolazio u ured. Veoma surova preslušavanja specijalista okupatora i njegovih slugu nisu (za mnogih idućih dana) mogla utjecati da praktikant izmijeni išta od svog prvobitnog iskaza. Naime, Veseljku je bilo jasno da bi slučajnim spomenom imena i prezimena izvršioca junačkog podviga doveo u krajnje neugodnu situaciju brojne članove jelšanskih obitelji, pa osobno i sebe, no tada s obje strane.

Koincidencija je bila takva da su promišljeni postupci organa NOP-a a također svih pojedinaca koji su izravno ili neizravno sudjelovali ili nešto znali o prepadu, doveli istražitelje do zaključka da su praktikant-ove izjave vjerodostojne. Prema tome, uvjerenje je bilo da su podvig izvršila dvojica biokovskih partizana, pridošlih na otok bilo kojim putem, ali da su oni točno već na polasku znali u koje vrijeme će novac biti u jelšanskoj pošti, gdje će se najvjerojatnije tog novca moći domoći munjevitim oružanim prepadom.

Poslije pregleda u partizanskom logoru, izvršioци su odmah iste noći plijen od 2,200.000 kuna predali u Vrisniku članovima kotarskih rukovodstava. Do tada i dalje, izvršioци i s akcijom upoznati članovi rukovodstava veoma konspirativno ostvarivali su utrošak zaplijenjene sume novca, pretpostavljajući da će poštanski organi i vlasti NDH, uz pomoć okupatora, poduzeti sve mjere da se u opticaju uđe u trag numeriranim novčanicama. Jer, u jednoj vreći s milijunom kuna, nove novčanice imale su redosljedno osnovne brojeve i istu seriju, pa je na to ukazano okružnicom, a što za NOP nije bila tajna.

Za potrebe hvarsko-otočkog NOP-a ostavljeno je 1.210.000 kuna, čiji brojevi i serije novčanica nisu okružnicom bili navedeni, jer je novac od ranije bio u opticaju. Oko polovica te sume, raspodijeljena na više povjerljivih lica, korisno je poslužila za raznovrsne nabavke na otoku Hvaru i u brojnim drugim naseljima duž obale. Druga polovica upućena je Kotarskom NO odboru za otok Brač, pa je većim dijelom te sume plaćena bila ovčja vuna koja je ranije bila preuzeta od bračkih pastira i težaka. Vuna je vezana stigla na Hvar i raspodijeljena po selima i zaselcima na otočkim zaravnima i pobrđu, među obitelji aktivista i simpatizera NOP-a. Zimi 1942/43., i kasnije, žene i djevojke

plele su i isplele brojne artikle (rukavice, čarape, džempere, šalove, itd) za otočke i biokovske partizane. — Evidentirani milijun kuna upućen je PK KPH za Dalmaciju, koji je smišljenim transakcijama dobio lire ili pak novčanice (kune) iz opticaja, a što je sve iskorišteno za raznovrsne potrebe NO fonda, odnosno partizanskih jedinica.

Uzredno se napominje da je za vrijeme prepada litra vina od te-žaka otkupljivana za oko 100 kuna (KNOO preporučio je bio za polovinu višu cijenu), a u »aprovizacijskoj« prodaji (tzv. »na deke«) slična cijena bila je za 1 kg brašna, za 1kg mesa službena cijena bila je oko 160 kuna, a slično za kg bolje ribe — mada se »na crno« nabavljalo i po peterostrukim cijenama — dok su prosječna mjesečna primanja službenika bila 4 do 5 tisuća kuna. Stoga, prepodom pribavljenih 2,210.000 kuna bio je i te kako značajan doprinos NO fondu.

U nemogućnosti ulaska u trag evidentiranim novčanicama, a posebno onim iz ranijeg opticaja, istraga je tapkala u mjestu. Prevladana, pak, novim partizanskim akcijama na Hvaru, drugim otocima i na obalnom području, ona je dovedena do situacije beskorisnosti ulaganja napora za onim što je nemoguće povratiti od »biokovaca«. Da se slučajevi ne ponove, od početka jeseni 1942. u sve poštanske urede općinskih i kotarskih sjedišta, pa tako i u Jelsi, pristigli su stalni ovlaštteni nadzornici, uvedena su službena noćna dežurstva, uz prisustvo straža pred zgradama, a danju su pojačane sigurnosne mjere. Jelšanskim veletrgovcima vinom novoporučene sume isplaćene su, na »državni« trošak, tek početkom prosinca mjeseca. U međuvremenu i kasnije, u svim poštanskim uredima na otoku ilegalna djelatnost prilagođena je novim uvjetima, usprkos mjerama kolaboracionista i okupatora, čija je istraga »po predmetu novca« ipak jenjala početkom 1943. godine. No, maltretiranja stručnog i pomoćnog poštanskog osoblja, zbog nepovjerenja i naročito zbog čestih »prekida« linija PTT trasa i sličnih kvarova, odn. nestajanja neevidentiranih pošiljaka (novina, običnih pisama — što je sagorijevano ili bacano u smeće, ukoliko se odnosilo na propagandu ili potrebe neprijateljevih instanci) bila su sve češća do kapitulacije Italije.

Hrabrim podvigom Vinka Belića i Bepice Palaversića, u sumrak dana i u centru snažnog neprijateljevog garnizona (a djela navedenih boraca i ranije su nadahnjivala skojevce i svu naprednu omladinu Jelse i okoline, te poticali među odraslijima sve snažnija protufašistička raspoloženja i sve zamašniju pomoć i podršku oslobodilačkoj borbi), NO fond otoka Hvara bio je umnogostručen. Posebno novčano, u vrijeme kada su bivali sve veći naturalni priloz i radni doprinosi stanovništva, koje je zimi 1942/43. i u proljeće bilo izloženo, vjerojatno, od znane prošlosti do tada najvećim oskudicama u živežnim namirnicama i drugim ljudskim potrebama.

Uspjeh partizanskog prepada mora se promatrati u sklopu doprinosa organiziranog ilegalnog djelovanja jelšanskih komunista i skojevaca, te spremnosti većine stanovnika za mnogobrojne aktivnosti protufašističkog karaktera, saznanje da fašistički okupatori i njihove sluge nikakvim mjerama nisu kadri da onemoguće sve snažniji razvitak NOP-a, okolnosti o velikoj korisnosti zaplijenjenog novca za njegove velike potrebe, pa i stoga što je neprijateljima bila nanijeta znatnija novčana šteta, te i što su bili ismijani zbog svoje nemoći.

Što su represalije bile ispoljene samo nad izravno zatečenim osobljem u poštanskom uredu, a koje je svjesno na sebe preuzelo posljedice i uz spremnost na žrtve preživjelo zamke i torture duže istrage, dokazuje da je NOP imao svoje aktiviste i simpatizere i u upravno-administrativnim, prosvjetnim, stručnim i raznim drugim službama kolaboracionističkog sistema na otoku. Pa, čak i među pojedincima koji su zbog raznih okolnosti bili u sastavima neprijateljevog »oružništva« i »rizničarstva«, odnosno i onim civilima koji su bili prisiljeni da češće kontaktiraju s pripadnicima talijanskih okupacionih vlasti..

Izvršioi su prepad izveli munjevito, hrabro i vrlo uspješno. Ubrzo, to se saznalo u mjestu, na jelšanskom općinskom području, po cijelom otoku Hvaru i šire. Saznanje o ovome uspjehu je nadalje snažnije utjecalo da se proširuje glas o hrabrosti partizana i organiziranosti NOP-a na otoku Hvaru, oko čijih predstavnika je stanovništvo sve više zbijalo svoje redove u sve odlučnijem prkosu i aktivnijem otporu kolaboracionistima i talijanskim okupatorima.

O partizanskoj akciji o oduzimanju većih količina novca u pošti Jelsa, župsko-cetinska vlast je (u Omišu, bilo je sjedište uprave »velike župe Cetina«) od strane Kotarske oblasti Hvara sa Taj. br. 544/42 od 18. rujna 1942. godine, između ostaloga, izvijestila slijedeće: ... »Dana 17. rujna u 18.10 sati 2 nepoznata sa pištoljima u ruci razbojnika upali su u Poštanski ured Jelsa gdje se je nalazio upravitelj pošte Buj Živko i pripravnik Huljić Ivan (— Ivica-Veseljko — p. a). Razbojnici su opljačkali u gotovom 2.210.000 kuna i nepoznato kuda se izgubili. Novac je danas u 16. sati doniet iz Makarske.« ...

Iz dopisa Kotarskog NOO-a Brač (Arhiv IHRPH, Zagreb, fond narodne vlasti), koji je u jesen 1942. bio upućen Kotarskom NOO-u za otok Hvar, saznaje se da su bračko-kotarski predstavnici, u dogovoru sa zamjenikom komandanta biokovskog područja, uputili hvarsko-otočkom rukovodstvu NOP-u 800 kg vune s ciljem da nju aktivistkinje AFŽ-a čim prije svrsishodno prerade za zimske potrebe partizana. Ilegalnim pomorskim prevoženjem, iz jelšanske pošte oduzetim novcem, od bračkih pastira kupljena navedena količina vune pristigla je sredinom jeseni u Vrbovku. Odatle, aktivisti iz Pitava (Radonić Miljenko i Kokić Mate) mazgama su vunu dopremili do svog mjesta. Organizirane su aktivistkinje AFŽ-a, potom, po okolnim selima i zaselcima te u Pitvama i djelomice u Jelsi, vunu pretvorile u: 3.126 pari čarapa, 715 džempera, 408 šalova, i 725 pari rukavica i neke druge artikle. To je već bilo raspodijeljeno početkom zime 1942/1943. godine, kada je to bilo najpotrebnije za biokovske i partizane nekih drugih jedinica u unutrašnjosti Dalmacije. — U D. Gizdićevoj »Dalmacija 1942«, Zagreb 1959, a za dan 7. listopada 1942. godine, zapisano je slijedeće: ... »Za 1.200.000 kuna od ovih para (misli se na oduzeti novac u pošti Jelsa — p. a.) kupljena je vuna na Braču, od koje su žene hvarskih seli uplele čarape, rukavice i poluvere za partizane na Biokovo.« ... U Zborniku »Biokovo u NOB i ...« (IHRPD, Split 1983., str. 762), u sklopu članka »NOB na Hvaru ...«, Martin Gamulin, za NOB-e jedan od istaknutijih hvarsko-kotarskih rukovodilaca NOP-a i odgovoran za NO

fond, iznio je najvažnije pojedinosti o predmetnoj partizanskoj akciji 17. rujna 1942. u jelšanskoj pošti i načinu na koji je najsvrsishodnije upotrijebljen oduzeti novac.

U izvjesnoj mjeri ovdje su interpretirana i neka objašnjenja prema sjećanjima još živih (npr. Belić Vinka-Grandića, Palaversić Josipa-Bepice, Palaversić Ante-Tonija i Božidara, Splivalo Ivota, Sarjanović Toni-Bilca, Peronja Grgo, Batoš Vicka) učesnika događaja iz Jelse. U toku akcije, odn. za njene pripreme i trajanja, svoje doprinose za uspjeh pružali su i ilegalci izvan otoka Hvara. Na primjer, Prlenda Vjenceslav (zaposlen na »kartiranju« u pošti Makarska), podsjećajući se (u Podacima, polovinom rujna 1983) toga, tvrdi slijedeće: ... »Negdje, dana 10. rujna 1942. godine, poznato mi je bilo da će za poštu Jelsa ubrzo biti upućene veće sume novca, namijenjenog za veletrgovce vinom, radi isplate predujma težacima-vinogradarima. U tome smislu bio je i sačinjen brzozjav. No, mi smo u jelšansku poštu aktivistima to i telefonski dojavili, kao: »Fažol će stići!«. Pa, potom: »Fažol prugom stiže po podne 17. rujna!«. A, nakon »upada u poštu Jelsa«, što smo ubrzo saznali i potom da je 2,210.000 kuna stiglo »na odredište«, javljeno je odgovornim rukovodiocima: »Fažol je stigao i kuha se!«

Uglavnom, autor ovog članka nastojao je da prema svojim i sjećanjima drugih sudionika zbivanja, a pozivajući se i na izvjesne izvorne dokumente, prikazati hrabri podvign komandira »Hvarske partizanske dobrovoljačke čete »Matij Ivanić« Belić Vinka-Grandića i borca Palaversić Josipa-Bepice, a usklađen sa doprinosima nekih koji su, na razne načine, doprinijeli uspjehu akcije. Svakako, sjećanja autora samo su, prvenstveno, zasnovana na onome što je on preživljavao i shvaćao koncem ljeta 1942, izvršavajući, u datim okolnostima, povjerene mu obaveze ilegalca-aktiviste. Naime, ne poznavajući zašto, kada i na koji način je bila donijeta odluka da se akcija izvede. Jer, najveći dio skojevaca unutar neprijateljevog garnizona Jelsa izvršavao je konspirativne zadatke na takav način, da u slučaju provale ne nastanu teže posljedice za NOP. Uz obaveze ilegalaca-aktivista da i osobnom žrtvom onemogućće neprijateljima njihove namjere prilikom istražnog postupka... U odnosu na opisanu akciju u pošti Jelsa može se zaključiti da je bila solidno organizirana i uspješno izvedena.

BILJEŠKE

¹ Napisano, uglavnom, prema sjećanju sudionika-autora, uz dopunska objašnjenja izvršilaca akcije (Vinka Belića i Josipa Bepice Palaversića, te nekih drugih sudionika (npr. Vice Batoš) tadašnjih zbivanja.

² Peronja ing. Grgo (pok. Juraj »Duleta«) u Jelsi je (17. lipnja 1985) u odnosu na svoj doprinos uspješnom izvršenju partizanske akcije od 17. rujna 1942. u pošti Jelsa, u pisanom obliku izrazio svoje slijedeće objašnjenje: a) bio mu je omogućen povremeni pristup u poštu u Jelsi, a od strane njezina upravitelja; b) Toni Palaversić mu je oko 20. kolovoza 1942. nagovijestio bio da se očekuje pristizanje većih suma novca u poštu Jelsa, te stavio u zadatak da sazna po-

jedinosti i da ih izravno dojadi u partizanski logor »Ježev dolac« kod Pitava; c) pri dolasku »pruge-broda« iz Makarske u jelšansku luku, ustanovio je da su plombirane vreće s novcem pristigle i, dotrčavši pred partizanski logor, dovikivanjem je obavijestio o trenutku pristizanja novca i njegovu prijenosu i pohrani u pošti; d) partizani Vinko Belić i Bepica Palaversić, već pripremni na tu vijest i drugim kanalom, odmah su naoružani, zajedno s Grgom, krenuli najhitnije na izvršenje zadaće; e) za trajanja akcije u pošti, Grgo je osiguravao međuprostor oko zgrade s uredom upravo tada, kad je obodom »pjacete« prošao i nestao jedan naoružani talijanski financa, a potom prema pošti prilazio Batoš Vice, kojega je Grgo opomenuo o akciji — no, Vice je ipak stepeništem pošao prema ulazu u poštu i odmah se vratio, pa se kaletom uputio prema crkvi sv. Ivana; f) s obale je prilazio barba Pavo Peronja kojega je Grgo upozorio da skrene s »pjacete« i hitro kaletom »Anđele« ode svojoj kući; g) kada su ubrzo, najviše za nekoliko minuta, partizani s poštanskim vrećama preko leđa izbili na »pjacetu«, Vinko je Grgi kazao: »A sada razlaz, uspjelo je!« — našto su partizani krenuli prema logoru; h) te večeri i naknadno (sve do prvog odlaska u NOP na Blokovu, poslije dvadesetak dana, odnosno početkom listopada 1942), Grgo je bio stalno na oprezu, pretpostavljajući neprijateljeve protumjere.

Budući da je, prema navedenom, ubrzo nakon prepada u poštu Jelsa, stupio dobrovoljno u partizane, Grgo ukazuje da nije mogao znati o naknadnim istragama neprijateljevih organa u vezi s prepadnom akcijom. Za detalje njezina planiranja i priprema (a od strane KK KPH za otok Hvar i Komande partizanske čete »Matij Ivanić«) također nije znao, već je postavljeni mu skojevski zadatak konspirativno obavljao i za akcije sa svim sudionicima doprinio u tolikoj mjeri kako bi se ona uspješno izvela. Smatra, pak, za svoju obvezu izjaviti da je zbog akcije situacija za upravitelja pošte Buj Živka (supruge mu, te troje nedoraste ženske djece) bila veoma kritična i složena, pa također i za drugog prisutnog u pošti. Njihov podvig bio je i u tome što za okrutne istrage ničim nisu odali osobno poznate im izvršitelje partizanske akcije.